

ISSN 2518-7503

Міністерство освіти і науки України

**ПСИХОЛОГІЯ:
РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ**

Збірник наукових праць

Випуск 8

Ріниця – 2017

Міністерство освіти і науки України

**ПСИХОЛОГІЯ:
РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ**

Збірник наукових праць

Випуск 8

Засновано у 2013 році

Рівне – 2017

ISSN 2518-7503
УДК 159.9+316.6
П 86
ББК 88

Психологія: реальність і перспективи: збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. Вип. 8 / упоряд. Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова; ред. кол. : Р. В. Павелків, В. І. Безлюдна, Н. В. Корчакова. – Рівне : РДГУ, 2017. – 318 с.

**Збірник наукових праць «Психологія: реальність і перспективи» включено до
Переліку наукових фахових видань України з психології**
(на підставі Рішення Атестаційної колегії МОН України від 29 вересня 2016 та Наказу Міністерства освіти і науки України від 07.10.2016, № 1222) .

Свідоцтво про державну реєстрацію: **Серія КВ № 18713-7513 Р**

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем психології. Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих навчальних закладів

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Павелків Роман Володимирович – доктор психологічних наук, професор, перший проректор, завідувач кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Заступник головного редактора:

Безлюдна Валентина Іванівна – кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Відповідальний секретар:

Корчакова Наталія Вікторівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ РАДИ:

Максименко Сергій Дмитрович – академік-секретар відділення психології, вікової фізіології дефектології НАПН України, дійсний член НАПН України, директор Інституту психології ім. Г.С. Костюка.

Лєволицький Тадеуш – доктор гуманістичних наук, професор відділення педагогіки і психології професійно-технічної освіти ректор Вищої педагогічної школи м. Варшава (Республіка Польща).

Шугаєва Людмила Михайлівна – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Рівненського державного гуманітарного університету.

Пасічник Ігор Демидович – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психолого-педагогічних дисциплін, ректор Національного університету «Острозька академія».

ЧЛЕНИ РЕДКОЛЕГІЇ:

Ямницький Вадим Маркович – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету.

Михальчук Наталія Олександрівна – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії і практики англійської мови та прикладної лінгвістики Рівненського державного гуманітарного університету.

Литвиненко Світлана Анатоліївна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри практичної психології та психотерапії Рівненського державного гуманітарного університету.

Петренко Оксана Борисівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри вікової та педагогічної психології, завідувач кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету.

Вірна Жанна Петрівна – доктор психологічних наук, професор, декан факультету психології Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки.

Гошовський Ярослав Олександрович – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри педагогічної та вікової психології Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки.

Камінська Ольга Володимирівна – доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри загальної психології та психодіагностики Рівненського державного гуманітарного університету.

Ставицький Олег Олексійович – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології Міжнародного економіко-гуманітарного університету ім. академіка Степана Дем'янчука.

Немеш Олена Миколаївна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри вікової і педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Кулаков Руслан Станіславович – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Назаревич Вікторія В'ячеславівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Павелків Віталій Романович – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри загальної психології та психодіагностики, декан психолого-природничого факультету Рівненського державного гуманітарного університету.

Созонюк Ольга Степанівна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету.

Упорядники: **проф. Павелків Р. В., доц. Корчакова Н. В.**

Науково-бібліографічне редагування: **наукова бібліотека РДГУ**

Рецензент: **Журавльова Лариса Петрівна** – доктор психологічних наук, професор, академік Академії наук вищої освіти України, завідувач кафедри теоретичної психології та психології розвитку Житомирського державного університету ім. І. Франка.

Друкується за рішенням Вченої ради РДГУ (протокол №4 від 30 березня 2017 року)

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії.

condition of effectiveness of managerial activity. It was studied the main approaches to understanding of reflection and reflectivity of a personality, grounded the integrative nature of reflection in development of all the components of self-regulation which are the determining in formation of self-management of a personality.

As a result of empirical study it was proved a better level of formation of reflexive and behavioral patterns of self-organization among persons with high level of self-management, shown the necessity of achievement of some optimum of development of reflexive processes of a personality for ensuring of effective personal self-regulation and self-management.

In the future, a program of psychological training will be developed of effectiveness increasing of professional self-management of a personality.

Key words: *self-management, professional self-management, reflexive and behavioral patterns, optimum of reflexivity, managerial activity.*

УДК 159.922.73:159.923.2

I.С. ХОМИЧ

САМООЦІНКА ДИТИНИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНТРОЛЮ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ З ТОЧКИ ЗОРУ НОРМАТИВНИХ КРИТЕРІЇВ

Стаття присвячена дослідженню особливостей формування самооцінки молодших школярів як передумови забезпечення контролю за діяльністю з точки зору нормативних критеріїв, аналізу ставлення до свого Я в учнів молодшого шкільного віку. Також описується своєрідність самооцінки в даному віковому періоді, причини невідповідності поведінки та моральних уявлень, що сформувалися у свідомості учнів. Автор торкається питання адекватності самовідношення молодших школярів. Самооцінка розглядається як опосередковане ставлення дитини до самої себе. Вона інтегрує досвід діяльності та спілкування із значимими дорослими. Самооцінка, з точки зору автора, це показник рівня розвитку особистості, ключовий аспект у процесі самопізнання.

Ключові слова: *самооцінка, ставлення, самосвідомість, Я-образ, моральні норми, поведінка, молодший школяр.*

Статья посвящается изучению особенностей формирования самооценки в младшем школьном возрасте как предпосылки контролирования собственной деятельности с точки зрения критериев морали, анализу отношения к собственному Я учениками младшего школьного возраста. Также рассматривается своеобразие самооценки в этом возрастном периоде, причины несоответствия поведения и моральных убеждений. Автор касается вопроса адекватности самооценки младших школьников. Самооценка рассматривается как непосредственное отношение к себе. Она интегрирует опыт деятельности и общения со взрослыми, которые значимы для ребенка. Самооценка, с точки зрения автора, это показатель уровня развития личности, ключевой аспект процесса самопознания.

Ключевые слова: *самооценка, отношение, самосознание, Я-образ, моральные нормы, поведение, младший школьник.*

Постановка проблеми. Питання самооцінки молодших школярів вивчене досить детально. Ця тема висвітлюється у працях Белобрикіної О. А. [2], Роджерса К. С. [9], Слободчикова В. І. [10], Черноствістова С. В. [12], Ельконіна Д. Б. [5], Павелківа Р. В. [8]. Самооцінка більшістю авторів характеризується як складова Я-концепції. Вона є системоутворюючим ядром індивідуальності, яке багато в чому визначає життєві позиції людини. Психологічна значущість адекватної самооцінки для формування гармонійної особистості обумовила вибір теми нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У працях Б. Ананьєва [1], Р. Павелківа [8] самооцінка характеризується як основа самосвідомості, показник рівня розвитку особистості, ключовий аспект у процесі самопізнання. Психологи, які плідно займалися питанням самооцінки, виходили із відомого положення Б. Г. Ананьєва про роль ставлення людини до себе як найважливішого фактору виникнення і стабілізації єдності особистості [1]. Л. С. Виготський припускав, що самооцінка опосередковує відношення дитини до самої себе, інтегрує досвід її діяльності. Це найважливіша особистісна інстанція, що дозволяє контролювати власні дії із погляду нормативних критеріїв [4]. На думку Д. Б. Ельконіна, вже у дітей старшого дошкільного віку поведінка набуває якостей «внутрішнього механізму». Дитина починає регулювати свої дії через ставлення до себе, до своїх можливостей. Самооцінка як регулятор поведінки розвивається поряд з розвитком інших психічних особливостей дитини і на кожному віковому етапі набуває якісної своєрідності [5, с. 99]. Самооцінка – це знання людиною самої себе і ставлення до себе в їх єдності. Вона включає в себе виділення особистісних умінь, вчинків, якостей, мотивів поведінки, їх усвідомлення та оціночне до них відношення [1].

Західноєвропейські та американські психологи розглядають самооцінку як механізм, що забезпечує людині орієнтацію в навколишньому середовищі, узгодженість її внутрішніх вимог до себе із зовнішніми умовами. При цьому соціальне середовище розуміється ними завжди як вороже людині, її потребам і прагненням. Це точка зору З. Фрейда і неофрейдистів (К. Хорні, Е. Фромм). Оскільки самооцінка людини, вважають вони, складається під тиском постійного конфлікту між внутрішніми прагненнями і зовнішніми

заборонами, адекватність її неможлива в принципі. Уявлення людини про себе є неповним, спотвореним. На думку З. Фрейда, найбільш складні внутрішні конфлікти пов'язані з переоцінюванням чи недооцінюванням своєї особистості. Ідеалізоване уявлення людини про своє «Я» постійно стикається із реальним «Я» [11, с. 67].

Формулювання цілей статті. Мета нашого дослідження полягає в тому, щоб визначити особливості самооцінки молодших школярів як передумови забезпечення контролю за діяльністю та причини недостатньої її адекватності. Задля досягнення мети дослідження були поставлені такі завдання: теоретично визначити систему психологічних умов, що сприяють формуванню адекватної чи неадекватної самооцінки; охарактеризувати самооцінку дитини молодшого шкільного віку в якості передумови забезпечення контролю за діяльністю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проаналізувавши праці, присвячені вивченню оцінки людиною самої себе, ми побачили велике розмаїття психологічних категорій. Можна назвати такі поняття як «узагальнена самооцінка», «самоповага», «самосприйняття», «емоційно-ціннісне ставлення», «власне самоставлення», «почуття власної гідності», «самовпевненість», «самозадоволення», «аутосимпатія», «самоцінність», «самооцінка» тощо. Відсутність чіткої термінології призвела до того, що значення наведених термінів більшою кількістю авторів не розмежовується, а вживається як синоніми.

Сім'я на найбільш важливих для розвитку дитини етапах її життя є спочатку єдиною, а потім – однією з найважливіших соціальних груп, до якої дитина залучена, вона найбільше впливає на формування самооцінки. На думку вітчизняних та зарубіжних дослідників, сфера стосунків у сім'ї це джерело багатьох ускладнень, напруження, хронічних конфліктів та глибоких психологічних проблем. У сім'ї дитині складніше уникнути сімейної травми, саме тут вона найбільше піддається впливам з боку інших членів сім'ї, слабкості й недоліки дитини тут проявляються найскравіше [6]. Визначено велику кількість причин, через які сім'я здатна патогенно або позитивно впливати на дитину, а саме на її ставлення як до оточуючих, так і до власної особистості. Від умов виховання залежить адекватність поведінки дитини. Діти, у яких занижена самооцінка, незадоволені собою. Вони виховуються в сім'ях, де їх постійно засуджують або ставлять перед ними завищені завдання. Дитина відчуває, що вона не відповідає вимогам батьків. Неадекватність також може проявлятися у дітей із завищеною самооцінкою. В такій сім'ї дитину часто хвалять і за досягнення дарують подарунки (вона зникає до матеріальної винагороди). Карають дуже рідко, система вимог дуже м'яка. При адекватному вихованні потрібна гнучка схема покарань і похвали. Рідко даруються подарунки за вчинки. Не використовуються жорсткі покарання. У сім'ях, де ростуть діти з високою, але не із завищеною самооцінкою, увага до особистості дитини поєднується з достатньою вимогливістю. Тут не вдаються до принизливих покарань і охоче хвалять, коли дитина цього заслуговує. Діти із заниженою самооцінкою (не обов'язково дуже низькою) користуються більшою свободою, але ця свобода, по суті, безконтрольність, наслідок байдужості батьків до дітей і один до одного. За твердженням О. Л. Звереві, родина – головний інститут виховання. Те, що людина здобуває у родині, вона зберігає протягом усього наступного життя [6].

Молодший шкільний вік, як відомо, охоплює період життя дитини від 6-7 до 10-11 років. Основою для його визначення є час навчання дітей у початкових класах. Нижня межа цього вікового періоду (6-7 років) пов'язана з переходом до навчання як систематичної та цілеспрямованої діяльності. У перші його місяці ознаки дошкільного дитинства поєднуються з ознаками школяра. Часом це поєднання є досить суперечливим, що проявляється у невідповідності можливостей дитини вимогам життя, особливо вимогам школи і батьків. Початок шкільного навчання знаменує собою зміну способу життя дитини. Це принципово нова соціальна ситуація розвитку особистості. Перехід до шкільного життя пов'язаний зі зміною провідної діяльності з ігрової на навчальну. Школяр починає усвідомлювати, що він виконує суспільно важливу роль – вчиться – і значущість цієї діяльності оцінюють люди, які оточують його. З цього приводу Д. Ельконін зазначав, що навчальна діяльність є суспільною за своїм змістом (у ній відбувається засвоєння усіх надбань культури та науки, нагромаджених людством), суспільною за своїм сенсом (вона є суспільно значущою), суспільною за своїм виконанням (виконується відповідно до суспільно вироблених норм), вона є провідною у молодшому шкільному віці, у період її формування [5]. Становлення і розвиток особистості молодшого школяра охоплює такі фази, як адаптація (приспособлення до нових соціальних умов), індивідуалізація (вияв своїх індивідуальних можливостей і особливостей) та інтеграція (включення у групу ровесників). Школяр потрапляє у зовсім нову для нього групу однокласників, яка є дифузною (взаємопроникною). Цією групою керує педагог. Порівняно з вихователем дитячого садка він є більш референтним (авторитетним) для дітей, оскільки, використовуючи арсенал оцінок, впливає на їхні стосунки з іншими дорослими, передусім з батьками, формує ставлення дитини до себе як до «іншого». Фактором розвитку особистості молодшого школяра є не стільки навчальна діяльність, скільки ставлення дорослих до успішності, дисциплінованості, старанності дитини. Цікавим є той факт, що учні знайомляться зі всім різноманіттям життєвих явищ із певної точки зору. І дуже багато тут зв'язку із позицією вчителя – дитина вловлює її навіть в інтонації педагога, коли той щось читає вголос. Але формування певних цінностей відбувається, звісно, не лише у школі. Дитина черпає знання із книг, із розмов зі своїми рідними, із таких джерел інформації як телебачення та інтернет. Проте ці факти можуть слугувати темою окремого дослідження.

На думку Павелківа Р. В., самооцінка молодшого школяра – це опосередковане ставлення до себе. Вона відображає не тільки знання учня про результати навчальних досягнень, його уявлення про власні можливості у навчальній діяльності, а й відношення до себе як виконавця вимог учителя, батьків, як до носія нових особистісних якостей (старанності, наполегливості, акуратності, кмітливості та ін.). Учні молодших класів передусім усвідомлюють і оцінюють у собі якості, які характеризують їх як школярів [8]. Для самооцінки

молодшого школяра властиві стійкість і недостатня адекватність. Учень творить свій образ відповідно до соціальних уявлень про моральні, естетичні та фізичні якості людини. Засвоєння морально-етичних норм і вимог людського суспільства є провідним у формуванні самосвідомості. Цей процес перш за все розгортається через спілкування дітей з дорослими та однолітками у процесі різних видів діяльності. При цьому зазначимо, що провідну роль у дієвому засвоєнні моральних норм, як не дивно, відіграє взаємодія не з дорослим, а з ровесником. У контактах з дорослими нормативна поведінка школярів має просоціальну мотивацію, яка є лише первинною ланкою на шляху формування моральної позиції особистості. Реального усвідомлення і прийняття необхідності моральної поведінки в цій ситуації не відбувається. Дорослий задає зразки і орієнтири моральних взаємозв'язків, здійснює контроль за їх виконанням. Батькам дуже важливо зайняти правильну позицію по відношенню до успіхів і невдач дітей. Якщо дитина невпевнена у власних силах та можливостях, якщо вона боляче переживає свої невдачі у навчанні, важливо підбадьорити її, переконати в тому, що завдяки старанню можна ліквідувати свої недоліки. І коли з'являється хоча б невеличкі зрушення, їх потрібно помічати. Якщо ж дитина самовпевнена, вихваляється своїми досягненнями, то необхідно, позитивно оцінюючи її справжні досягнення, відмітити й ті недоліки (у стараннях, акуратності, непосидючості), які в неї є і які потребують корекції [6]. Самооцінка, що формується в дитини у сім'ї, суттєво відображається на тих установках, з якими вона приходить до школи, на її відношенні до успіхів і в навчанні, і у спілкуванні з однолітками. Активність, бадьорість, винахідливість, почуття гумору, товариськість – ці якості, що належать дітям з оптимістичною самооцінкою, високо цінуються в особистості вже молодшими школярами. І навпаки, пасивність, підвищена ранимість і образливість, замкнутість, що відрізняють дітей із заниженою самооцінкою, отримують несхвалення однолітків.

Ще однією особливістю самооцінки учнів молодшого шкільного віку є її слабка диференційованість за змістом. Передусім це проявляється у перенесенні оцінки своєї навчальної діяльності на оцінку моральних чи інших якостей. Якщо в навчальних ситуаціях учень отримуватиме переважно негативний досвід, це може спричинити формування не тільки негативного уявлення про себе як про учня, а й негативну загальну самооцінку. Для самооцінки молодших школярів властива також несамокритичність. Вони швидше помічають помилки та недоліки однолітків, ніж власні. Усвідомлення іншої людини дається порівняно легше, ніж себе. Тому процес самоусвідомлення особистості дещо відстає від здатності усвідомлювати інших. За твердженням Ф. В. Костильова, успіхи й невдачі у навчанні, оцінка вчителем результатів навчальної праці починають визначати і відношення дитини до самої себе, тобто її самооцінку. В учня в освітньому процесі формується установка на оцінювання своїх можливостей – один з основних компонентів самооцінки, у якій відбивається те, що дитина довідалася про інших, і її зростаюча власна активність, спрямована на усвідомлення своїх дій та особистісних якостей [7]. Оцінні бали, які виставляє вчитель, повинні, безумовно, відповідати дійсним знанням дітей. Однак педагогічний досвід показує, що в оцінці знань учнів потрібен великий такт. Важливо не тільки, яку оцінку поставив учитель учневі, але й те, що він при цьому сказав. Дитина повинна знати, чого чекатиме від неї вчитель наступного разу.

Для підтвердження вище зазначеного наведемо результати методики "Сходинки" (автор В. Г. Шур), яка була проведена у 1-А класі Рівненської ЗОШ №3. У дослідженні брали участь 28 школярів віком 6-7 років. Дітям показали намальовану на папері драбинку, що складалася із 7 сходинок. Середня сходинка була найширшою, мала форму майданчика. Завдання було пояснено наступним чином: "На трьох нижніх сходинах знаходяться погані діти (чим нижче, тим гірші), на майданчику – не погані і не хороші, а на трьох верхніх сходинах – хороші діти (чим вище, тим кращі). Кожна сходинка має певну змістову характеристику. Дитина повинна поставити себе на одну зі сходинок і обґрунтувати власний вибір. Дослідження проводилося в комфортних та звичних для досліджуваних умовах. В результаті 23 учні вибрали першу та другу сходинки. Це свідчить про те, що вони вважають себе хорошими, розумними та слухняними дітьми. Четверо учнів бачать себе посередині драбинки, та всього лише один учень поставив себе на останню сходинку. Для дітей, які вступають до першого класу, характерна наявність високої позитивної самооцінки. У нормі дитина повинна ставити себе не нижче, ніж на другу сходинку зверху. Тобто нормою є самооцінка в 6 балів. 7 чи 5 балів не є відхиленням від норми, а свідчать про хороші стосунки в сім'ї, де виховується дитина та у навчальному закладі.

Самооцінка в залежності від своєї форми (адекватна, завищена, занижена) може стимулювати або, навпаки, пригнічувати активність людини. Неадекватна, низька самооцінка знижує рівень соціальних домагань людини, сприяє розвитку невпевненості у власних можливостях, обмежує життєві перспективи. Така самооцінка може супроводжуватися важкими емоційними розладами, внутрішніми конфліктами і т.д. Занижена самооцінка завдає шкоди і суспільству, тому що людина не в повній мірі реалізує свої сили і можливості. Адекватна самооцінка стимулює навчальну активність молодших школярів, їхнє прагнення поліпшувати досягнуті результати, відповідати рівню вимог учителя. Орієнтуючись на оцінки, діти самі поділяють себе і своїх товаришів на відмінників, середніх, слабких, старанних або нестаранних, відповідальних або безвідповідальних, дисциплінованих або недисциплінованих. Оцінка діяльності зазвичай здійснюється у формі балів у журналі й у вербальній формі. Між цими двома видами оцінювання є істотна розбіжність. Оцінка, яку вчитель ставить у журнал, є офіційним документом. Тому він ставить її на основі спеціально розроблених критеріїв і вимог суспільства. До вербальних же оцінних суджень учителя суспільство висуває лише загальні, принципові вимоги, не контрольовані суворими показниками, вони повинні відповідати гуманістичним тенденціям, сприяти розвитку учнів. Тому вербальна оцінка не менш відповідальна для вчителя, ніж оцінка у журналі.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Основними чинниками, які впливають на формування самооцінки дітей молодшого шкільного віку, є оцінні впливи учителя та батьків. Навчальна діяльність є одним з найважливіших факторів формування самооцінки молодшого школяра, тому вчитель початкових класів повинен знати психологічні особливості молодших школярів та враховувати індивідуальні властивості самооцінки в навчальному процесі. Надалі плануємо провести ще декілька методик щодо визначення самооцінки молодших школярів, здійснити з ними індивідуальні бесіди та на основі результатів цих досліджень сформулювати рекомендації для батьків та вчителів.

Список використаних джерел

1. Ананьев Б. Г. Развитие детей в процессе начального обучения и воспитания / Б. Г. Ананьев // Проблемы обучения и воспитания в начальной школе. – М., 2000. – С. 221.
2. Белобрикіна О. А. Вплив соціального оточення на розвиток самооцінки / О. А. Белобрикіна // Питання психології. – 2001. – № 4. – С. 31–38.
3. Борякова Н. Ю. Педагогические системы обучения и воспитания детей / Н. Ю. Борякова. – М. : Астрель, 2008. – 222 с.
4. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Л. С. Выготский. – М. : Педагогика, 1991. – 436 с.
5. Эльконин Д. Б. Развитие устной и письменной речи / Д. Б. Эльконин. – М. : Интор, 1998. – 112 с.
6. Зверева О. Л. Семейная педагогика и домашнее воспитание детей / О. Л. Зверева, А. Н. Ганичева. – Москва: Сфера, 2009. – 256 с.
7. Костылев Ф. В. Учить по-новому. Нужны ли оценки, баллы : кн. для учителя / Ф. В. Костылев. – М. : Владос, 2005. – 104 с.
8. Павелків Р. В. Молодший школяр у моральному вимірі міжособистісних відносин / Р. В. Павелків // Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закл. освіти : зб. наук. пр. : наук. зап. Рівнен. держ. гуманіт ун-ту. – Рівне, 2003. – Вип. 26. – С. 6–10.
9. Роджерс К. Р. Погляд на психотерапію. Становлення людини / К. Р. Роджерс. – М. : Прогрес, 1994. – 480 с.
10. Слободчиков В. І. Формування Я-концепції / В. І. Слободчиков // Почат. шк. – 2002. – № 3.
11. Фрейд З. Психологія несвідомого / З. Фрейд. – М. : Просвещение, 1989.
12. Черносістов Є. В. Особистість та її оточення / Є. В. Черносістов. – М. : Крон, 1996.

References

1. Anan'ev B. G. Razvitie detej v processe nachal'nogo obuchenija i vospitanija / B. G. Anan'ev // Problemy obuchenija i vospitanija v nachal'noj shkole. – M., 2000. – S. 221.
2. Belobrykina O. A. Vplyv social'nogo otocennja na rozvytok samoocinky / O. A. Belobrykina // Pytannja psyhologii'. – 2001. – № 4. – S. 31–38.
3. Borjakova N. Ju. Pedagogicheskie sistemy obuchenija i vospitanija detej / N. Ju. Borjakova. – M. : Astrel', 2008. – 222 s.
4. Vygotskij L. S. Pedagogicheskaja psihologija / L. S. Vygotskij. – M. : Pedagogika, 1991. – 436 s.
5. Jel'konin D. B. Razvitie ustnoj i pis'mennoj rechi / D. B. Jel'konin. – M. : Intor, 1998. – 112 s.
6. Zvereva O. L. Semejnaja pedagogika i domashnee vospitanie detej / O. L. Zvereva, A. N. Ganicheva. – Moskva: Sfera, 2009. – 256 s.
7. Kostylev F. V. Uchit' po-novomu. Nuzhny li ocenki, bally : kn. dlja uchitelja / F. V. Kostylev. – M. : Vlados, 2005. – 104 s.
8. Pavelkiv R. V. Molodshyj shkoljar u moral'nomu vymiri mizhosobystisnyh vidnosyn / R. V. Pavelkiv // Onovlennja zmistu, form ta metodiv navchannja i vyhovannja v zakl. osvity : zb. nauk. pr. : nauk. zap. Rivnen. derzh. humanit un-tu. – Rivne, 2003. – Vyp. 26. – S. 6–10.
9. Rodzhers K. R. Pogljad na psyhoterapiju. Stanovlennja ljudyiny / K. R. Rodzhers. – M. : Progres, 1994. – 480 s.
10. Slobodchikov V. I. Formuvannja Ja-konceptii' / V. I. Slobodchikov // Pochat. shk. – 2002. – № 3.
11. Frejd Z. Psyhologija nesvidomogo / Z. Frejd. – M. : Prosveshhenye, 1989.
12. Chernosvistov Je. V. Osobystist' ta i'i' otocennja / Je. V. Chernosvistov. – M. : Kron, 1996.

Khomych I.S. JUNIOR PUPIL'S SELF-ESTEEM AS THE PRECONDITION OF PROVIDING THE ACTIVITY MONITORING IN TERMS OF REGULATORY CRITERIA

The article is concerned with the features of junior pupils' self-esteem formation as the precondition of providing the activity monitoring in terms of regulatory criteria and analysis of the junior pupils' attitude to their "I". The peculiarity of self-esteem in the given age, the reasons of the discrepancy of the behaviour and the moral notions formed in the pupil's consciousness are also described. The author concerns the issue of the adequacy of junior pupils' self-attitude. Self-esteem is considered as the mediate child's self-attitude. It integrates the experience of activity and communication with the important adults. From the author's point of view, self-esteem is the indicator of personality development level, the key aspect in the process of self-cognition. It is the most important personal instance which allows to control own actions according to the regulatory criteria, to build own behaviour in accordance with the social norms. Self-esteem as the behaviour regulator is developing along with the development of other child's psychic peculiarities and it acquires the qualitative originality at each age stage. The junior pupil's self-esteem is the mediate self-attitude. It

represents not only pupil's knowledge and results of his educational achievements, ideas about his own capabilities, but also his self-attitude as the executor of teacher's and parents' demands as well as the bearer of the new personality qualities.

Key words: *self-consciousness, attitude, Self-image, self-appraisal, moral norms, behaviour, junior pupil.*

УДК 159.923.2:331.54–057.875

І.М. ШАПОВАЛ

ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТІВ-ПСИХОЛОГІВ

У статті обґрунтовується психологічна детермінація професійної ідентичності студентів-психологів позитивним емоційним ставленням до навчально-професійної діяльності, яке реалізується у високому рівні усвідомленої і цілеспрямованої навчально-пізнавальної активності, рефлексивністю, адекватним позитивним самоставленням, конструктивною професійною мотивацією, готовністю до професійної самореалізації. На основі аналізу фактичних даних виявлені стадіальні і кореляційні закономірності розвитку професійної ідентичності студентів-психологів.

Ключові слова: *професійна ідентичність, ідентифікація, професійний Я-образ студента, рефлексивність, самоставлення, саморозвиток, самоактуалізація, професійна мотивація.*

В статье обосновывается психологическая детерминация профессиональной идентичности студентов-психологов позитивным эмоциональным отношением к учебно-профессиональной деятельности, которое реализуется в высоком уровне осознанной и целенаправленной учебной и познавательной активности, рефлексивностью, адекватным позитивным самоотношением, конструктивной профессиональной мотивацией, готовностью к профессиональной самореализации. На основе анализа фактических данных выявлены стадийные и корреляционные закономерности развития профессиональной идентичности студентов-психологов.

Ключевые слова: *профессиональная идентичность, идентификация, профессиональный Я-образ студента, рефлексивность, самоотношение, саморазвитие, самоактуализация, профессиональная мотивация.*

Постановка проблеми. Вивчення ідентичності особистості має давні традиції, а у теперішній час все більше стає предметом дослідження у психології професійної діяльності в аспекті розгляду феноменології професійної ідентичності, її структури, психологічних механізмів, закономірностей та умов формування. Виступаючи у ролі системоутворюючої властивості особистості, професійна ідентичність забезпечує високий рівень самоприйняття людиною себе як професіонала, швидку адаптацію до нових умов діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженнях, присвячених загальній проблемі ідентичності розглядається загально психологічна феноменологія ідентичності (Е. Еріксон, З. Фрейд, Е. Фромм, Дж. Марсія, А. Ватерман, В. Ядов), визначені деякі особливості формування і розвитку професійної ідентичності (А. Маслоу, О. Єрмолаєва, Ж. Вірна, Г. Ложкін, Л. Шнейдер, Ю. Поварьонков), проаналізовано особливості професійної ідентичності студентів ВНЗ (Д. Леонтьєв, Г. Гарбузова, Т. Міщенко, І. Родічкіна). і зокрема, специфіку професійної ідентичності психолога (Г. Гарбузова, І. Дружиніна, Л. Шнейдер).

Формулювання цілей статті. Аналіз досліджень, присвячених вивченню ідентичності майбутніх психологів (Т. Буякас, Ж. Вірна, У. Родигіна, В. Павлюх, А. Сергєєва), виявив, що визначені механізми, закономірності етапи та організаційні умови процесу професійної ідентифікації студентів-психологів. На наш погляд, також потребують подальшого теоретичного та емпіричного вивчення саме психологічні умови формування професійної ідентичності психологів в період навчання у ВНЗ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Професійна ідентичність розуміється у психології як складний інтегративний феномен, що є провідною характеристикою професійного розвитку людини і свідчить про ступінь прийняття обраної професійної діяльності як засобу самореалізації та розвитку; як усвідомлення людиною своєї totoжності з професійною групою та оцінка значущості членства у ній (Л. Шнейдер [10]); як прийняття індивідом професійних цінностей через гармонійну ідентифікацію з діяльністю (інструментальна ідентичність), соціумом (зовнішня ідентичність) і самим собою (внутрішня ідентичність) (О. Єрмолаєва [3]). Очевидно, що процес підготовки студентів не передбачає розгортання повноцінної професійної діяльності, а забезпечує лише підготовку до неї та реалізацію її окремих елементів, внаслідок чого відбувається усвідомлення професійних цілей; з'являється прагнення зрозуміти професію та її вимоги до фахівця, оволодіти нею; починається процес оволодіння професійними знаннями, інструментальними і поведінковими функціями; усвідомлюються власні наявні можливості щодо професійної діяльності; формуються актуальні та перспективні цілі професійного розвитку. Таким чином, розвиток професійної ідентичності студентів має здійснюватись через постійну активізацію процесів ідентифікації на підставі позитивного емоційного зв'язку, які виступають як найпотужніші механізми самопізнання. Як зазначає Л. Шнейдер, внаслідок ідентифікації, за умов емоційного прийняття навчального матеріалу та викладача, у студентів з'являється бажання бути активними у навчанні, більше працювати над собою, ставити великі професійні цілі та досягати їх, тобто формується активна суб'єктна професійна позиція. Інакше кажучи, образ Я – це не тільки констатація та опис рис своєї особистості,

З М І С Т

Павелків Р. В. Формування та розвиток здатності до моральної рефлексії в процесі активного соціально-психологічного навчання молодших школярів	5
Артемова О. І. Вплив рівня розвитку креативності на адаптацію студента-першокурсника.....	10
Бабій М. Ф. Важливість здібностей у вербальній взаємодії педагогів.....	14
Березюк Т. П. Формування професійної компетентності майбутніх менеджерів на засадах компетентнісного підходу в контексті європейського простору вищої освіти.....	18
Богдан Ж. Б., Підбуцька Н. В. Мотиваційні предиктори спрямованості особистості.....	24
Борейчук І. О., Матухно Є. В. Використання фотоспогадів у позитивній мотивації індивіда	27
Бульчик Т. І., Мушкевич М. І. Психологічні особливості особистісного та сімейного функціонування учасників АТО.....	31
Бучко В. Б. Психологічні аспекти сприймання справедливості через призму культури бідності та багатства.....	36
Бушуєва Т. В. Взаємозв'язок особистісних особливостей та копінг-стратегій жінок у період дорослішання.....	41
Веремійчук Т. А. Психологічні особливості переживання кризи студентської молоді в Україні	46
Воробійов А. М., Демчук О. О. Медіа залежність як різновид психічних відхилень.....	49
Ганкевич О. В. Вплив психотравмуючих факторів на життєдіяльність молодих та зрілих подружніх пар.....	54
Главінська О. Д. Професійне самоусвідомлення та самовизначення студентської молоді у становленні особистісної суверенності.....	59
Грипич С. Н. Розвиток професійної мотивації студентів психолого-педагогічних спеціальностей в процесі навчання у ВНЗ	63
Грицюк І. М. Арт-терапія в роботі практичного психолога з дітьми, які мають емоційні порушення.....	67
Демчук О. О., Лазарчук В. В. Життєва компетентність як підґрунтя власної життєвої і професійної успішності.....	71
Демянюк О. Б., Косарєва О. І. Модальності світосприйняття як складова індивідуальної свідомості молоді.....	75
Дучимінська Т. І., Хлівна О. М. Роль лабораторного практикуму з психодіагностики та клінічної психології у виявленні проявів особистісної безпорадності студентів.....	79
Ivashkevych E. E. Psycholinguistic aspects of comic book narration.....	84
Івашкевич Е. Унікальність особистості та структура соціального інтелекту педагога.....	88
Камінська О. В. Система засобів подолання схильності до інтернет-залежності на основі ресурсного підходу.....	92
Карковська Р. І. Деструктивні позиції осіб з близького соціального оточення щодо вдів загиблих учасників АТО.....	96
Кирилова Д. С. Психологічна готовність до материнства в структурі життєвих смислів жінки: теоретико-методологічний аналіз.....	101
Кідалова М. М. Емоційні бар'єри студентів ВНЗ: психологічні особливості прояву в умовах адаптаційного періоду	105
Клочек Л. В. Розвиток уявлень про соціальну справедливість у дошкільному дитинстві	110
Корчакова Н. В. Егоїстична мотивація як перешкода у розвитку просоціальної поведінки підлітка	114
Котлова Л. О., Марчук К. А. Психологічні особливості творення поетичного тексту (за науковим трактатом І. Франка "Із секретів поетичної творчості").....	120
Коць М. О., Онопченко І. В., Озоровський І. В. Роль мотиваційних чинників у професійному самовизначенні підлітків з особливими потребами.....	124
Коширець В. В. Особливості надання психологічної допомоги особам з ПТСР	128
Крюкова Л. В. Критерії формування особливостей емоційної сфери молодшого школяра	133
Кряж І. В., Гранкіна-Сазонова Н. В. Довіра й емоційний інтелект як предиктори особистісного благополуччя студентів-психологів	137
Кузьмін В. В. Концептуалізація соціально-психологічних процесів виникнення, формування й розвитку спільноти дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування, їх інтеграція в сучасне суспільство	143
Кулаков Р. С. Особливості впливу профільного навчання на вибір старшокласниками сфери майбутньої професійної діяльності	147
Кулакова Л. М. Психологічні особливості розуміння текстової інформації молодшими школярами в умовах навчальної діяльності	153
Лисак Н. О., Петренко Н. В. Теоретико-методологічні підходи щодо структури внутрішньоособистісного конфлікту в період юнацького студентського віку	157
Литвинчук Л. М. Оцінка індивідуальних особливостей трансперсональної поведінки залежних від опіоїдів	162
Литвиненко С. А., Ямницький В. М. Формування професійної ідентичності майбутніх учителів	167
Луценко О. Л., Габелкова О. Є. Конструювання методики схильності до низької фізичної активності – процедура та результати.....	171

Луцик Г. О. Чинники схильності підлітків до девіантної поведінки	175
Магдисюк Л. І. Психологічні особливості якості життя осіб з серцево-судинними захворюваннями.....	180
Mykhalchuk N. O., Yatsuryk A. O. The problem of understanding in psychology: philosophical and methodological background	184
Мушкевич М. І. Моделі організації психологічного супроводу сімей, які мають проблемних дітей	188
Назаревич В. В., Борейчук І. О. Фотографія як засіб ресурсування психоемоційного стану індивіда	192
Назарець Л. М. Особливості взаємодії у конфліктах та конструктивні прийоми їх подолання	197
Новік Л. О., Хупавцева Н. О. Вікові особливості становлення професійного іміджу особистості	202
Оксентюк Н. В. Мікромоменти позитивного резонансу	206
Павелків В. Р., Панасюк В. М. Прояви ознак фанатизму як соціального явища: на прикладі молодіжних субкультур	211
Петренко О. Б. Проблема самореалізації особистості у концепції М.М. Рубінштейна	215
Позднишев Є. В. Роль інструментів психотехнологій у формуванні та просуванні іміджу суб'єктів спортивної діяльності	220
Помилуйко В. Ю. Психологічні механізми розвитку ключових компетентностей у дорослому віці	225
Романюк В. Л. Дослідження психічного здоров'я особистості за рівнем тривожності	230
Рудюк О. В. Смыслодіяльна детермінація переживання кризи у безробітних.....	234
Рудь Г. В., Косарєва О. І. Психологічний аналіз прояву особистісних характеристик першокурсників	239
Савелюк Н. М. Психологічні аспекти проблеми взаємозв'язку релігійної активності та суб'єктивного благополуччя	244
Созонюк О. С. Розвиток професійного мислення майбутніх психологів у процесі фахової підготовки.....	250
Ставицька О. Г., Ставицький Д. О. Динаміка змісту особистісно-мотиваційної сфери студентів за час навчання у вузі	254
Старинська Н. В. Адаптаційний потенціал як чинник професійної самореалізації особистості.....	259
Столярчук О. А. Динаміка професійного Я-образу майбутніх фахівців.....	263
Сторож О. В., Дружиніна І. А. Психологічні особливості адаптації та творчої реалізації особистості у соціумі	268
Ткаченко О. А. Аналіз факторів професійного саморозвитку як підгрунтя самопроекування учителів.....	272
Ткачишина О. Р. Психологічна безпека особистості та явища стереотипізації у сучасному інформаційному середовищі	277
Федоренко Р. П., Лех Т. Л. Аналіз особливостей ставлення сучасних підлітків до "груп смерті" та небезпечних ігор у соціальних мережах	281
Фенина О. Я. Проблема рефлексії та рефлексивності особистості у становленні професійного самоменеджменту	286
Хомич І. С. Самооцінка дитини молодшого шкільного віку як передумова забезпечення контролю за діяльністю з точки зору нормативних критеріїв.....	291
Шаповал І. М. Дослідження психологічних чинників формування професійної ідентичності студентів-психологів.....	295
Шкарлатюк К. І., Сойко О. В. Медитативні казки як ресурс особистісного розвитку дитини з психофізичними порушеннями.....	300
Яцюк Н. О. Особливості морального розвитку молодших школярів у сучасних умовах	304
Відомості про авторів	312

Наукове видання

ПСИХОЛОГІЯ: РЕАЛЬНІСТЬ І ПЕРСПЕКТИВИ

Збірник наукових праць

Випуск 8

Упорядники:

проф. **Павелків Р. В.**, доц. **Корчакова Н. В.**

Науково-бібліографічне редагування:

наукова бібліотека РДГУ

Підписано до друку 20.04.2017 р.

Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.

Ум. друк. арк. 29,14. Замовлення № 27042015 Наклад 300

Віддруковано засобами різнографічного друку
редакційно-видавничого відділу

Рівненського державного гуманітарного університету
33027, Рівне, вул. С.Бандери, 12; тел.: 0-362-26-48-83

П - 86 **Психологія: реальність і перспективи:** зб. наук. пр. Вип. 8 / упоряд.
Р. В. Павелків ; ред. кол. : Р. В. Павелків, В. І. Безлюдна, Н. В. Корчакова. – Рівне :
РДГУ, 2017. – 318 с.

УДК 159.9+316.6
ББК 88

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2017